

Yaşam Seyri Teorisi Çerçevesinde Covid-19 Pandemisinin Çocuklara ve Ergenlere Etkisi

The Impact of the Covid-19 Pandemic on Children and Adolescents in the Framework of Life Course Theory

Asena TÜRK ^{ID}, Uzman, Kocaeli Üniversitesi, Bülent Türker Anaokulu, asena2210@gmail.com

Türk, A. (2022). Yaşam Seyri Teorisi çerçevesinde Covid-19 pandemisinin çocuklara ve ergenlere etkisi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(Özel Sayı 1), 251-267.

Geliş tarihi: 22.06.2022

Kabul tarihi: 26.12.2022

Yayımlanma tarihi: 28.12.2022

Öz. Geniş çapta yaşanan sosyotarihsel olaylardan en çok zarar gören kesim çocuklar olmaktadır. Covid-19 pandemisinin herkesin hayatını olumsuz şekilde etkilediği gibi, bu etkilerin özellikle çocukları uzun vadede bir gölge gibi takip edeceği öngörülmektedir. Mevcut çalışmada, çocukların ve ergenlerin gerek okulların kapatılması gerekse sosyal çevrelerindeki dinamiklerin değişmesi sonucu nasıl ve ne derecede etkilendiklerini farklı bir bakış açısı ile değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, çocukların ve ergenlerin iyi oluş düzeylerini belirleyen mekanizmaların etkilerini inceleyen, 2020-2021 yıllarında yürütülmüş araştırmalar derlenmiş ve sonuçlar Yaşam Seyri Teorisi'nin merkeze aldığı; geçiş aşamaları, gelişimsel yörüngeler, bağlantılı yaşamlar ve tabakalaşma boyutları ile birlikte ele alınıp tartışılmıştır. Sonuç olarak pandeminin etkilerinin; bulunulan coğrafyaya, sosyal çevrenin tutumuna, ekonomik duruma ve hangi gelişimsel aşamada olduğuna göre farklılık gösterdiği gözlenmiştir. Gelir seviyesi düşük olan çocukların sahip olduğu sınırlı olanakların, okulların kapanması ile daha da sınırlı hale geldiği, özel gereksinimli çocukların da sağlık ve gelişimsel takiplerinin sekteye uğradığı görülmüştür. Bunların yanında, çocuklar ile ergenlerde, pandemi sürecinde görülen psikolojik ve davranışsal etkilerin yaşa bağlı olarak değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak araştırmadan elde edilen sonuçlara yönelik araştırma ve uygulama fikirleri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid-19'un çocuklara etkisi, Uzaktan eğitim, Pandemi ve ergenler, Yaşam Seyri Teorisi.

Abstract. Children are being the most effected groups during and aftermath of the large-scale sociohistorical events. Covid-19 pandemic adversely affects everyone's lives but it is predicted that these effects will follow especially children like a shadow in the long term. Current review study aims to examine how and to what extent children and adolescents were affected by Covid-19 pandemic -particularly by the school closures and the change of the dynamics in their social environment- through the lens of the life course theory. In this context, studies about the effects of the mechanisms that determine childrens' well-being that conducted in 2020 and 2021 were compiled and evaluated in terms of the developmental trajectories, linked lives and stratification systems that the life course theory emphasizes. As a result, it has been observed that the effects of the pandemic differs on children according to the geography, the attitude of the social environment, socioeconomic status and the developmental stage. Not only limited opportunities for children with low income levels have become more limited with the closure of schools, but also the health and developmental follow-up of children with special needs has been interrupted. Besides, the literature shows that the psychological and behavioral effects of the pandemic varies upon the age of the children. Finally, recommendations for the future research and practices were given relying on the findings.

Keywords: The effects of Covid-19 on children, Distance learning, Pandemic and adolescents, Life course theory.

Extended Abstract

Introduction. Life course theory, as a comprehensive framework, enables researchers to consider the social experiences, cultural norms, social constructs in the communities and the ages of the individuals. So the purpose of this review article is to try to analyze the effects of covid-19 pandemic on the young children and adolescents through the life course lens (Buchmann & Steinhoff, 2017). Life course theory mainly focuses on the historical time and place, timing of the event on the individual's life (age, turning points...) linked lives (family and peer relationships) and individual features to figure out the effects of the events on the individuals (Elder, 1998). Although the developmental science such as bioecological theory or lifelong theory helps us to understand the effects of sociohistorical events; life course theory broadens our view in terms of providing more detailed aspects for example the social and economic stratification of the individuals.

Developmental Trajectories. Life course theory emphasizes the critical importance of the individuals' ages during the sociohistorical events. Young children (0-4 age) tend to be more vulnerable towards the developmental shocks. They are defenseless through some risk factors such as vaccine, health check ups, follow up of the developmental delays or lack of schooling (Yoshikawa, 2020). In the mean time, life course theory puts a great emphasis on the effects of the geography (Gilligan, Karraker & Jasper, 2018). For example living in Japan is less risky for a child to be harmed by an earthquake than a child who lives in Pakistan (Peek, Abramson, Cox, Fothergill & Tobin, 2018). Similarly, the families with higher socioeconomic status are more capable of reaching the resources and their children do not deviate from their developmental trajectories. In this sense, the gap between the rich and poor can dramatically increase (Buchman & Steinhoff, 2017).

Turning Points. There are a lot of studies that shows the long term impacts of the sociohistorical events on the children (Bulut, 2009; Kirkpınar, 2009; Benner & Mistry, 2020). For example Germany decided to imply a short term education calendar (8 months for one academic year) in 1966. After a long time, it was examined that the adults experienced the short term educational process in their childhood were gaining money %5 less than their peers who attended full time classes. And even their mathematical scores was lower than their full time peer adults (Hanushek and Woessmann, 2020). The most negative effect of pandemic on children and adolescents has arisen with school closures. That situation protected the children from getting infected but they have been effected psychologically or in more other ways. The negative outcomes specified such as decrease in physical movement (Erol, 2020), malnutrition (Patrick vd, 2020) sleeping disorders (Can, 2020), depression, stress and distractibility (Courtney, Watson, Battaglia, Mulsant ve Szatmari, 2020; Çalışkan, 2020; de Miranda, da Silva Athanasio, de Sena Oliveira, Silva, 2020). When 6 years old preschoolers, who are in a critical transition period, are getting more addicted to their parents and afraid of being alone (Alisinanoğlu, Karabulut ve Türksoy, 2020; Tarkoçin, Alagöz ve Boğa, 2020), adolescents have different psychological outcomes such as feeling lonely and depressed with being apart with their peers/social groups (Yektaş, 2020).

Linked Lives. The children experiences the events with their close environment. During the time of Covid-19, unemployment of the parents, limited access to education, negligence in the home environment or the lack of pedagogical knowledge of the parents can widely effect the children (Erol, 2020; Hanushek & Woessmann, 2020). Limited access to education emerged with the lack of resources or the lack of knowledge of family elders about the use of technological tools (Petretto, 2020). In this respect, as Elder (1998) emphasizes, Economical loss and childrens' well being have strong relations with each other. According to the related research in China (Dvorsky, Breaux & Becker, 2020) and The United States (Oosterhoff, 2020) the adolescents are more optimistic about the pandemic. But in Turkey, it is obvious that their conditions are not as good. The study of Karataş (2020), revealed that more than the half of the students' (663 participants) relationships with their parents became more problematic.

Social and Economical Stratification. The stratification effects of Covid-19 pandemic becomes more clear when looking the death rates and unemployment growth rates (Pieh, Budimir & Probst, 2020). A research conducted in Bangladesh brought out considerable findings. 2059 girls (13-14 years old) participated in the study and the findings revealed that the rate of reaching healthy food %59 decreased, %84 of the girls had to study their lessons on their own (at home) and only %8 of them have some of technological tools in their homes (Baird, Seager, Sabarwal, Guglielmi & Sultan, 2020).

The stratum that the individual stands in strongly depends on the cultural and economic capital that s/he has (Yıldız & Vural, 2020). In this context, the unique way for a disadvantaged child to shift to higher social classes is education. According to the report of Hanushek and Woessmann (2020), each attended academic school year refers to %10 increase in salary in the adulthood. Regrettably, the school closures severely threatened disadvantaged children especially their social and academic needs in the long term. During the Great Recession of 2008, Australia implemented economic recovery packages for the poor and the aim was to support families and their children (Benner & Mistry, 2020). Taking in consideration such examples, educational and social policies can be evaluated in terms of the vulnerable ones.

However, the first case of Covid-19 was in China, the increased racist attitudes towards Chinese people effected Chinese childrens' well being (Benner & Mistry, 2020). Another research showed that the Chinese children who are 10-18 years old, mostly struggle with depression and anxiety disorder because of feeling the other's hate from the Chinese culture and people (Cheah, 2020). So it is dangerous not to stop this racism throughout the World after the pandemic.

Discussion and Suggestions. Even the schools are open, they should never turn back the beginning time of Covid-19. And it is clear that the learning losses will cause negative long term economical impacts for each countries (Hanushek & Woessmann, 2020). The focus should always on the disadvantaged children and supporting them to reach technological tools and so the education. In this context the schools are not just concrete buildings, they are actually constructions that provide social equity.

Intense interventions to children and adolescents to support their psychological well being should be implemented in a multidisciplinary approach. Policy makers, consultants and teachers can collaborate to listen the childrens' feelings, stories and thought about the pandemic. And also the individualised programs can be integrated to the educational process. Finally, the long term effects of pandemic, the life course theory underlines, can be studied by longitudinal research and thus practical information and political ideas about children generated.

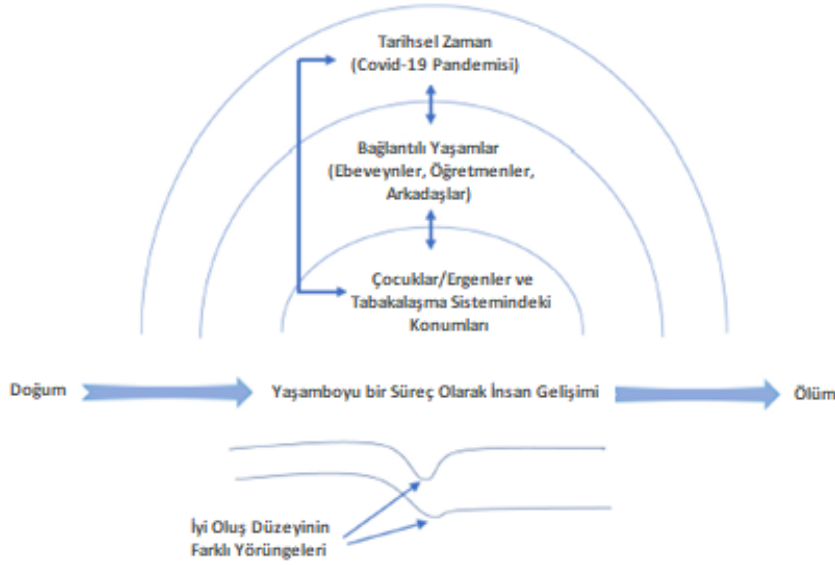
Giriş

İlk olarak 2019 yılının Aralık ayında Çin’de görülen Covid-19 (SARSCoV-2) vakası hızla yayılım gösterip tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Dünya Sağlık Örgütü’nün (2020) ‘pandemi’ olarak nitelendirdiği yayılım sonucu kabul edilen sosyal mesafe ve uzaktan eğitim önerileri, insanların hayatlarını önemli şekilde etkilemiştir. Bu bağlamda Covid-19 pandemisinin; yayılımı ve kapsadığı alan bakımından benzersiz özellikte olduğu, ekonomi, eğitim ve sağlık alanlarını sekteye uğrattığı söylenebilir. Pandemi sürecinde özellikle çocukların eğitimi ve iyi oluş düzeyleri olumsuz yönde etkilenmiştir. Söz konusu etkiler incelenirken farklı teoriler ele alınabilir. Örneğin, Biyoekolojik ya da Yaşam Boyu Teorileri gibi gelişimsel teoriler pandemiye anlama noktasında faydalıdır. Ancak söz konusu teoriler, toplumsal tabakalaşma sisteminin çocuklar üzerindeki etkilerini açıklamada yetersiz kalmaktadır (Benner ve Mistry, 2020). Sosyotarihsel olayların bireylerin üzerindeki etkilerini incelerken; biyolojik, psikolojik ve sosyolojik etmenler, yaşanan coğrafya, politik ve ekonomik iklim gibi şartların bir arada değerlendirildiği daha üst düzey bir anlayışa ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada, çocukların ve ergenlerin pandemi ve normalleşme süreçlerindeki olası yaşantılarına farklı bir çerçeveden bakma fırsatı sunan Yaşam Seyri Teorisi’nin temel alınmasının gerekli olduğu görülmektedir. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan çalışma, bir derleme araştırmasıdır. Çalışmada ilk olarak Yaşam Seyri Teorisi kavramsal olarak açıklanmıştır. Kavramsal yapıyı açıklama sürecinde, Benner ve Mistry’nin 2020 yılında yürüttüğü ve pandeminin etkilerini geniş bir perspektifte değerlendirdiği çalışma temel alınmıştır. Sonrasında, Covid-19’un çocuklara ve ergenlere olan etkisini ele alan 2020 ve 2021 yıllarında yürütülmüş araştırmalar derlenerek, pandeminin olumsuz etkilerini güçlendiren süreç ve mekanizmalar incelenmiş ve bu etkiler, Yaşam Seyri Teorisi’nin yaş, coğrafya, aile ve tabakalaşma bileşenleri ekseninde değerlendirilmiştir.

Bir Gelişim Teorisi Olarak Yaşam Seyri

Yaşam Seyri Teorisi bireyin hayatına çoklu pencereden bakmamızı sağlar. Yaşanılan sosyal çevrenin özellikleri, aile yapısının psikolojik temelleri, tarihsel ve sosyal olaylar bağlamında bireyin yaş ve gelişim yörüngeleri bağlantılı şekilde incelenir (Benner ve Mistry, 2020). Yaşam Seyri Teorisi olayların birey üzerindeki etkilerini açıklarken; *yaşanılan tarihsel zamanı ve yeri, olayların bireyin hayatındaki zamanlamasını* (yaşı, dönüm noktaları vb.), *bağlantılı yaşamları* (aile ve akran ilişkileri), ve *bireysel özellikleri* temel alır (Elder, 1998).

Yaşam seyri çalışmaları disiplinlerarası bir bakış açısı gerektirmektedir. Sosyologlar yaşam seyriinde bireyin sosyal deneyimlerine odaklanırken psikologlar yaş ile bağlantılı bilişsel, duygusal veya davranışsal çıktılarına bakmaktadır. Bu bağlamda, Yaşam Seyri Teorisi araştırmacılara bireyin yaşına, sosyal deneyimlerine ve toplum içindeki daha büyük sosyal yapılara, kültürel normlara kadar birçok unsuru göz önünde bulundurma olanağı tanımaktadır (Buchmann ve Steinhoff, 2017). Benner ve Mistry (2020) tarafından uyarlanan ve Covid-19 pandemisinin birey üzerindeki etkilerini Yaşam Seyri Teorisi çerçevesinde inceleme fırsatı veren sistem Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Covid-19'un çocukların ve ergenlerin iyi oluş düzeylerine etkisini anlamaya yönelik Yaşam Seyri Teorisi'nin sunduğu bakış açısı (Kaynak: Benner, A. D., & Mistry, R. S. (2020). Child development during the COVID-19 pandemic through a life course theory lens. *Child Development Perspectives*, 14(4), 236-243.)

Yaşam Seyri Teorisi'nin pandemiye yönelik tanımlanan söz konusu sistemi; geniş çaplı sosyotarihsel olayların, bireyler için gelişimsel dönüm noktaları olabileceğini göstermekte olup uzun vadede bireylerin iyi oluş hali için avantajları ve dezavantajları gibi unsurlarını ele almamızı sağlamaktadır (Peek, Abramson, Cox, Fothergill & Tobin, 2018). Ayrıca Yaşam Seyri Teorisi, pandeminin etkilerini daha önce yaşanmış olayların yansımaları üzerinden inceleme konusunda aydınlatıcı bir rol oynamaktadır. Buna göre insan gelişimi psikolojik, fiziksel, bilişsel gibi çeşitli alanlarda gerçekleşmekte, kritik geçiş noktalarına sahip (rol veya statü değişimi vb.) ve sosyal anlamda çevre etkileşimleri ile bağlantılı şekilde ilerlemektedir (Elder, 1998).

Çocukken maruz kalınan riskli sosyal çevreler ve olaylar; uzun vadede zorluklarla baş etme yetkinliğini köreltmekte, duygu düzenleme becerilerini de sekteye uğratmaktadır. Söz konusu becerilerde zayıflayan bireylerin, eğitime ve iş hayatına katılımı sınırlı olmakta, kişilerarası ilişkilerde zayıf kalmakta ve yaşadıkları stresten dolayı da sağlıkları tehdit altında olmaktadır (Jones, Nurius, Song & Fleming, 2020). Bu bağlamda gelişimsel yörüngeler, aile ve sosyal çevre gibi bağlantılı yaşamlar; yetişkinlikteki zihinsel ve ruhsal sağlık, gelir düzeyi ve sahip olunan sosyal desteğin öncülü olarak değerlendirilmektedir. Tarihsel olaylar ailelerin, eğitimin ve çalışma hayatının sosyal yapısını değiştirmekte ve bu değişim bireyde davranış değişikliklerine ve gelişimin bazı alanları üzerinde olumlu/olumsuz etkiye yol açmaktadır (Benner ve Mistry, 2020). Elder (1994)'a göre, geçiş noktaları da aile, eğitim gibi gelişimi etkileyen sosyal yörüngelerden biridir. Ekonomik kayıplar ve çocukların iyi oluş düzeyleri birbiriyle bağlantılı iki durum olmaktadır. Yani beslenme pratikleri, duygusal destek ve akademik destek olumsuzla dönmeye başlayınca bireyde sorunlu davranışlar görülmeye başlamaktadır (Elder, 1998).

Yaşam Seyri Teorisi; tabakalaşma sisteminin, gelişimi farklı şekillerde etkileyen statü, kaynaklar veya olanaklar bağlamında bireyleri hiyerarşik gruplara koymasını vurgular (Elder 1998). Yani, birey ne kadar kültürel ve ekonomik sermayeye sahipse ona uygun bir tabakada yer almaktadır (Yıldız ve Vural, 2020). Bu bağlamda, dezavantajlı bir çocuğun sosyal yapıda üst tabakalara geçmesinin yegane yolu

eğitim olmaktadır. Konuyla ilgili yürütölen araştırmalar, Covid-19'un olumsuz etkilerinin en çok farklı etnik kökene sahip olan çocuklar ve düşük gelirli çocuklar üzerinde göröldüğünü belirtmektedir (Benner ve Mistry, 2020). Bu anlamda Yaşam Seyri Teorisi bize; içinde bulunulan *ekonomik iklimin, eğitimsel ve sosyal politika* kararlarının ve *költürel yapının*, çocuk ve ergenler üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini göz önüne almamız için bir fırsat yaratmaktadır.

Özetle, bireyin tüm gelişim süreci; günlük ekolojik bağlamlarına, daha geniş alandaki sosyal, költürel ve ekonomik yapılara ve en geniş anlamda sosyotarihsel olaylara göre değişkenlik göstermektedir. Bu bilgiler ışığında, Covid 19'un çocuk ve ergenler üzerindeki etkileri, Yaşam Seyri Teorisi'nin bileşenleri (geçiş aşamaları ve yörüngeler, gelişimsel yörüngeler ve dönüm noktaları, bağlantılı yaşamlar, sosyal ve ekonomik tabakalaşma) bağlamında ele alınacaktır.

Geçiş Aşamaları ve Yörüngeler

Yaşam Seyri Teorisi'ne göre gelişim hayat boyu sürmektedir. Bundan dolayı bireyin çocukluktan yetişkinliğe kadar olan tüm gelişim süreçleri ele alınmaktadır. Bireylerin özellikle bebeklikten gençliğe uzanan serüvenlerinde kritik geçiş noktaları bulunmaktadır. Bu noktalar ilk defa okula başlama gibi normal ve öngörülebilir nitelik taşımaktadır. Fakat daha geniş çaplı tarihsel olaylarda sosyal değişimler meydana gelmekte ve bunun sonucunda öngörülemez geçişler olabilmektedir (Ahiöğlu-Lindberg, 2012). Yaşam Seyri Teorisi'nin en güçlü yanlarından biri, dikkatini iç içe geçmiş gelişimsel alanların geçiş noktalarındaki rolüne vermesidir (Benner ve Mistry, 2020). Yani gelişimi yörüngesinden saptıran olayların bireyler için gelişimlerinin hangi dönemine denk geldiğine odaklanmaktadır (Elder, 1994). Örneğin, büyük buhranı çocukluk döneminde yaşayan bireylerin uzun vadede daha olumsuz şekilde etkilendikleri görölmüş; gelecekle ilgili kuşku duyma, akademik başarılarının düşmesi ve eğitime katılımda azalma gibi durumlar tespit edilmiştir (Elder, 1998).

Yapılan araştırmalar; sağlık, ekonomi ve sosyopolitik alanlardaki felaketlerin hem kısa hem de uzun vadede çocukların üzerindeki yankılarının devam ettiğini göstermektedir. Örneğin henüz anne karnındayken gerçekleşen bir felaketin, doğan çocuklarda 30 yıl boyunca fiziksel veya zihinsel kalıcı izler bıraktığı yapılan araştırmalarla kanıtlanmıştır (Peek vd, 2018). King ve diğerlerinin (2012) yürüttüğü araştırmada, Kanada'da 1998 yılında yaşanan buz fırtınası sırasında hamile olan anneler ile göröşölmüş ve çok etkisi yaratan bu durumun çocuklarına etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre büyük bir afete anne karnındayken maruz kalan çocukların bilişsel, davranışsal hatta fiziksel gelişimlerinin etkilendiği görölmüştür. Bunun yanında, söz konusu etkilerin yaşamın ilk bir yılı içerisinde geçebildiği ya da tam tersine ergenlik döneminde bile aynı etkilerin görölmeye devam ettiği belirtilmektedir.

Covid-19 pandemisinin gelişime yönelik etkilerine bakma noktasında mutlaka gelişimsel zamanlamaları göz önünde bulundurmak gerekir. Yaşamın ilk sekiz yılında ve ergenlik döneminde hızlı nörobiyolojik gelişmelerin olduğu, özellikle bilişsel ve sosyal gelişimin bu dönemlerde gerçekleştiği bilinmektedir (Benner ve Mistry, 2020). Bundan dolayı, pandeminin etkilerine bakarken özellikle bu iki dönemin etkilenme anlamında daha hassas olduğu konusuna dikkat edilmelidir. Küçük çocuklar (doğumdan 4 yaşına kadar) gelişimsel şoklara yönelik daha hassas olmaktadır. Çünkü pandeminin risk faktörlerine karşı savunmaları yoktur. Bu faktörlerden bazıları aşı, sağlık kontrolü gibi sistematik hastane ziyaretleri, gelişimsel bozuklukların takibi, ekonomik zorluklar (açlık, kalabalık aileler vb.) ve erken çocukluk eğitiminden mahrumiyet gibi alanlardır (Yoshikawa, 2020).

Yaşam Seyri Teorisi aynı zamanda bireyin bulunduğu coğrafyaya vurgu yapmaktadır (Gilligan, Karraker & Jasper, 2018). Bu anlamda yaşanan sosyotarihsel olayların etkileri düşünöldüğünde çocukların nerede yaşadıklarının da büyük etkisi olduğu görölmektedir. Söz konusu olayların çocuklara

yönelik fiziksel sonuçları, içinde yaşanılan topluma göre artmakta veya azalmaktadır. Örneğin, Japonya'da yaşayan bir çocuğun depremden fiziksel olarak zarar görme riski Pakistan'da yaşayan bir çocuktan daha az olmaktadır (Peek vd, 2018). Binalarını ve çevrelerini deprem riskini gözeterek düzenlemeyen ülkelerde depremde ölüm oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Buradan hareketle, yaşanan geniş çaplı sosyotarihsel olayların çocuklara yansımaları içinde yaşadığı toplumun sosyal, politik, çevresel ve ekonomik faktörlerin belirlemede olduğu söylenebilir.

Yaşam seyri çerçevesi kurumsal yapıların çocukların gelişimine etkisini de kapsamaktadır. Bu noktada gelişimsel yörüngelerin olanaklara ulaşma, söz konusu kurumlarda yer edinme süreçlerine olumlu ve olumsuz etkilerine vurgu yapmaktadır (Benner ve Mistry, 2020). Özellikle ergenlerde (yetişkinliğe geçiş süreci) hedef belirleme, beklentilere ve emellere sahip olma gibi durumları etkileyen aile, ekonomi ve akranlar gibi faktörlerin hepsinin bir arada incelenmesini sağlamaktadır. Zengin ailelerin kaynaklara ulaşabiliyor ve olanaklar yaratabiliyor olmaları çocukların gelişim yörüngelerinden sapmamalarını sağlamaktadır. Zengin ve yoksul bireylerin yaşam seyirleri (gelişim yörüngeleri ve geçişleri) arasında bu anlamda ciddi düzeyde fark ortaya çıkmaktadır (Buchmann ve Steinhoff, 2017).

Gelişimsel Yörüngeler ve Dönüm Noktaları

İlgili alan yazın incelendiğinde yaşanan sosyotarihsel olayların çocuk ve ergenlere uzun vadedeki etkisini inceleyen birçok çalışmaya rastlanmıştır. Kırkpınar (2009) tarafından yürütülen bir araştırmada, 12 Eylül ihtilalinde özellikle dönemin gençlerinin fiziksel ve psikolojik zarara uğradıkları görülmüştür. Şiddetin her türüne maruz kalan gençlerde depresyon görülme sıklığında artış yaşanmıştır. Aynı zamanda çöken eğitim sistemi, ailevi düzenin ve ahlakın tahrip olması gibi durumlara maruz kalan gençlerde alkol kullanımı oranı ciddi şekilde artmıştır. Türkiye'de yapılan bir diğer çalışmada ise 2003 yılında meydana gelen Bingöl depreminde okullarının yıkılması sonucu eğitimlerine ara vermek durumunda kalan çocukların travma sonrası stres belirtileri gösterdiği ayrıca ilkökul kademesindeki çocukların ortaokul kademesindeki çocuklara göre depremden daha yüksek oranda etkilendikleri belirtilmiştir. Çocukların medyada depremlerle ilgili haber ve görüntülere maruz kalmaları psikolojik açıdan olumsuz etkilere yol açmış ve bu sonuç 'uzamış travma' olarak tanımlanmıştır (Bulut, 2009). OECD ülkeleri arasında yer almayan Amerika ve Avustralya'da büyük kriz sonrasında 15-24 yaş aralığındaki gençlerin okula devamlılık, iş bulma veya mesleki eğitim alma oranlarında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Yaşanan bu düşüş, kriz sonrasında 5 sene boyunca devam etmiştir (Benner ve Mistry, 2020). Aynı şekilde Almanya'da 1966-1967 yıllarında uygulanan 'kısa zamanlı eğitim takvimi' hem kısa vadede hem de uzun vadede çocuklara ciddi zararlar vermiştir. Eğitim süresinin bir yıl içinde 8 ay olacak şekilde düzenlenmesi sonucu bu uygulamaya maruz kalan çocukların yetişkinlikte dahi tam süreli eğitim alan bireylere oranla matematik becerilerinde daha düşük puanlar aldıkları görülmüştür. Ayrıca kısa zamanlı eğitime maruz kalan bireylerin diğerlerine oranla gelir düzeylerinin %5 daha düşük olduğu saptanmıştır (Hanushek ve Woessmann, 2020).

Pandeminin çocuklara ve ergenlere en büyük etkisi eğitim alanında olmuştur. Dünya çapında 144 ülke yaşanan salgın tehlikesinden dolayı eğitime ara vermiştir (Benner ve Mistry, 2020). Pandeminin yayılmasını önlemek adına alınan okulların kapatılması kararı, çocukların doğrudan enfeksiyondan etkilenmesinin önüne geçmektedir. Fakat yüz yüze eğitime devam edemeyen çocuklarda fiziksel etkinliklerin azalması (Erol, 2020), yetersiz beslenme (Patrick vd, 2020) ve uyku bozuklukları (Can, 2020) gibi dolaylı sonuçlar görülmektedir. Bunlara ek olarak yaygın şekilde depresyon, stres, moral bozukluğu, dikkat dağınıklığı gibi semptomlar tespit edildiği ifade edilmektedir (Courtney vd, 2020; Çalışkan, 2020; de Miranda vd, 2020). Masonbrink ve Hurley (2020)'e göre, okulların kapatılması her ne kadar toplum sağlığını kontrol altına alma amacı gütsen de, özellikle yoksul çocukların ve özel gereksinimli çocukların akademik gelişimleri büyük oranda zarar görmektedir. Bu anlamda 'enfekte olmak' ve 'etkisinde olmak' kavramlarının farkı, çocuklar bazında önem taşımaktadır.

Enfeksiyon sebebi ile ölüm oranları yüksek olan yaşlı bireylerin çocuklara göre psikolojik anlamda daha sağlam oldukları; bunun sebebinin de çocukların yakınlarının hasta olmasından korku duymaları ve evde kalma sürecinde yaşlılara oranla daha fazla yalnızlık çekmeleri olabileceği belirtilmektedir (Settersten, Bernardi & Harkönen, 2020).

Dönüm noktaları açısından 6 yaş yeni okula kayıt olmayla başlayan sosyal rollerdeki değişimi içeren kritik bir yaş olmaktadır. Öğretmenlerle, arkadaşlarla iyi geçinme gibi sosyal bir rol edinilmektedir. Bu anlamda önemli bir geçiş döneminde olan küçük yaştaki çocuklar pandeminin getirdiği sosyal mesafe kuralları altında sosyallikten korku duyan bireyler haline gelmiştir (Benner ve Mistry, 2020). Pandemi sürecinde okul öncesi dönemdeki çocukların sosyal duygusal gelişimlerini inceleyen araştırmalar (Alisinanoğlu, Karabulut ve Türksoy, 2020; Tarkoçin, Alagöz ve Boğa, 2020), çocuklarda anne babaya bağımlılık oranlarında artış olduğunu ve ebeveynlerini sürekli yanında isteme tutumuna sahip olduklarını göstermektedir. Bu sonuçlara bakıldığında kritik geçişlere denk gelen sosyotarihsel olayların ciddi oranda sosyal gelişim kayıplarına neden olduğu söylenebilir. Bununla birlikte gelişim sürecindeki bir diğer kritik geçiş ergenlik dönemine denk gelmektedir (Elder, 1994). Ergenlerin çocukluktan çıktığı aşamada sosyal deneyimlerine odaklanma, pandeminin etkilerini analiz etme noktasında faydalı görülmektedir. Bu bağlamda okullarının kapanması sonucunda gelişimlerinin kritik aşamasında sosyal etkileşimlerden mahrum kalmaları ergenler için bir kayıp olmaktadır. Sonuç olarak hem kendilerini değerlendirdikleri hem de problem çözme becerilerini pekiştirdikleri akran gruplarından uzak kalmakta, yalnızlık ve çaresizlik hislerine kapılmaktadırlar (Yektaş, 2020). Ergenler yaşamlarındaki bazı geçişlere adapte olmaya çalışmakta ve akademik sınavlara yönelik yoğun bir süreç yaşamaktadırlar. Bu anlamda geçiş dönemindeki bireylere sosyal ve bireysel destek verilmesi ve hayatlarındaki değişimlere sağlıklı şekilde yön verebilmelerinin sağlanması önem kazanmaktadır (Buchmann ve Steinhoff, 2017).

Japonya’da pandeminin ilk dalgası sürerken yürütülen araştırmada dikkat çekici bir sonuç elde edildiği görülmektedir. Bulgulara göre okulların kapalı olmasının ergenlerin intihar oranlarını etkilemediği saptanmıştır (Isumi, Doi, Yamaoka, Takahashi & Fujiwara, 2020). Fakat dünya genelinde pandemi bittikten sonraki süreçte uzun vadedeki etkisi olarak ergenlerdeki intihar oranlarının yükseleceğine (Sher ve Peters, 2020) ve yaşam beklentisinin 20 yıllık bir azalmaya uğrayacağına (Erol, 2020) dair öngörüler bulunmaktadır.

Okulların kapatılmasının çocukların gelişimine çok yönlü etkilerinin olduğu söylenebilir. Örneğin, okulların kapatılmasının ardından çocukların besleyici öğünlere ulaşma imkanı olmamış ve aileler de besin harcamalarını arttırmak zorunda kalmıştır (Wagner, 2020). Besin eksikliği sonucu okul çağındaki çocukların akademik, sosyal duygusal, fiziksel ve bilişsel gelişimleri olumsuz etkilenmiştir (Benner ve Mistry, 2020). Bir diğer durum ise çocukların evde durduğu zamanın artmasıyla sağlıksız beslenme oranı arasında pozitif yönde bir ilişki olmasıdır. Bu kapsamda pandeminin uzun vadede öngörülen etkilerinden biri de çocuklarda obezite oranının artacağı yönünde olmaktadır (Rundle, Park, Herbstman, Kinsey & Wang, 2020). Ek olarak eğitimciler, psikolojik danışmanlar ve okul çalışanları dezavantajlı öğrencilerin gereksinimlerini karşılama, zihinsel gelişimlerini takip etme ve çocuklar için güvensiz olan durumları tespit etme konularında etkili uygulamalar yürütememiştir (Şahbudak ve Emiroğlu, 2020; König, Jäger-Biela & Glutsch, 2020). Türkiye’de ortaokul ve lise öğrencileri ile yürütülen bir araştırmaya göre, lise öğrencileri uzaktan eğitimin yüz yüze eğitimden daha az katkı sağladığını düşünürken ortaokul öğrencileri uzaktan eğitimin kendilerine sağladığı katkıyı orta derecede olarak belirtmiştir (Karataş, 2020). Öğrencilerin yaşının ve girecekleri sınava karşı duyulan stres miktarının uzaktan eğitime bakış açısını etkilediği düşünülmektedir.

Daha önce de bahsedildiği gibi, hem geçmişteki araştırmalar hem de Covid-19 pandemisi ile ilgili yapılan güncel araştırmalar, çocukların gelişimlerinde sosyotarihsel felaketlerin kısa ve uzun

vadede gelişimsel alanlar açısından etkileri olduğunu göstermektedir. Bu etkilerin minimum düzeye indirilmesi noktasında toplumların en önemli görevi çocukları korumak, eğitmek ve güçlendirmektir. Çocuğun gelişiminde sosyal olarak çevre etkinken ekolojik olarak söz konusu çevrenin sistematik desteği ön plandadır. Farklı yaklaşımlar bu bağlamda, hangi çocukların felaket süreçlerini daha güçlü veya daha hassas şekilde atlatacaklarını belirlemeye yönelik bilgiler sunmaktadır (Peek vd, 2018).

Felaket araştırmacıları genelde 'çocuklar ve gençler' kavramını kullanmakta ve kronolojik yaşa göre felaketlerin etkilerini incelemektedir. Felaketler küçük yaşlarda alt ıslatma, saldırgan davranışlar gibi sorunlar açığa çıkarırken (Alisinanoğlu vd, 2020) ergenlerde madde kullanımını ve intihara eğilimini (Benner ve Mistry, 2020) arttırmaktadır. Yaşanan felaketlerde eğitime ara vermenin bir sonucu olarak da okul terki oranlarının arttığı ve akademik başarıların düştüğü görülmektedir (Peek vd, 2018). Bu bağlamda Yaşam Seyri Teorisi günümüzde yaşanan pandemi sürecinin çocukların yaşını da göz önünde bulundurarak kısa ve uzun vadedeki akademik ve psikososyal uyuma etkisini incelemek isteyen araştırmacılara yararlı bir çerçeve sunmaktadır.

Bağlantılı Yaşamlar

Yaşam Seyri Teorisi'nin bir diğer vurgusu da çocukların Covid-19 pandemisini bir vakumun içinde deneyimlemedikleridir. Söz konusu süreci, diğer bireylerle birlikte kendi sosyal dünyaları içinde yaşamaktadırlar (Benner ve Mistry, 2020). Ebeveynlerin işsiz kalması ve geçim sıkıntısı çekiyor olması, erken çocukluk eğitimine erişemiyor olması veya okulların aniden çevrimiçi eğitime geçmesi gibi durumlara maruz kalan çocuklar stresli ve belirsiz bir yol içerisine girmektedir. Evde ilgisizlik (Erol, 2020), ebeveynlerin uygun şekilde davranmaması (Hanushek ve Woessmann, 2020) ve aile içinde artan her türlü şiddet (Campbell, 2020; Xue, Chen, Chen, Hu & Zhu, 2020; Humphreys, Myint & Zeanah, 2020) çocuklar için olumsuz durumlar yaratmaktadır. Amerika, Avusturalya, Çin gibi ülkelerde pandemi sebebiyle aile içi şiddetin arttığı rapor edilirken (Usher, Bhullar, Durkin, Gyamfi & Jackson, 2020) bu durumun tarihsel bir örneği olarak Ebola salgını sırasında Afrika'da eğitime ara verilmesi ile birlikte başlayan eve kapanma sürecinde küçük yaşta kız çocuklarının hamilelik oranında artış yaşanması (Petretto, 2020) verilebilir.

Covid-19 pandemisi aynı zamanda çocukların ve ergenlerin bağlantılı yaşamlarının farklı unsurlarını da etkilemiştir. Birçok ailenin yaşamı ciddi şekilde etkilenmiştir. Çalışan ebeveynler uzaktan veya kısmi çalışma ile çocukların ihtiyaçlarını karşılama arasında bir denge kurmakta zorlanmıştır (Cluver vd, 2020). Çocuklarının çevrimiçi eğitime katılımını sağlamak da bu zorluklara dahildir. Ayrıca okulların kapatılması sonucunda çalışan anne ve babaların çocukları okula gitmek yerine anneanne, babaanne gibi aile büyükleri ya da bakıcılar ile vakit geçirmek durumunda kalmışlardır. Daha büyük yaşta çocuklar ve ergenler bilgisayar kullanma konusunda yetkin iken küçük yaşta çocuklar çevrimiçi ortamda devam ettirilen eğitimlere katılımları kısıtlı olmuştur. Aile büyüklerinin bilgisayar konusunda yetkin olmayışı çocuklar için dezavantajlı bir durum oluşturmuştur (Petretto, 2020). Çalışan aileler bir anda çocuklarının özellikle sağlıklarını koruma ve güvenliğini sağlama noktasında artan sorumlulukla yüzleşmişlerdir. Ayrıca pandemi kaynaklı iş kayıpları ve işten çıkarılmalar finansal güvensizliğe neden olmuştur. Tüm aileler değişen rutinler sebebi ile gözle görülür şekilde stres altına girmiştir (Erol, 2020). Evde kalma süresinin artması ve ekonomik sebepler ailelerin stresini arttırmış ve aile içi ilişkilerin kalitesinin düşmesine neden olmuştur (Uzun, Karaca ve Metin, 2021). Pembecioğlu'nun (2020) yürüttüğü araştırma sonuçlarına göre, çocukların %50'si ebeveynlerinin iş yerine evde olmasından, %39'u da anne babalarının endişeli olmasından dolayı kaygı duymaktadır. Ayrıca söz konusu araştırmada, eğitime ve sürdürülebilir ekonomik kaynaklara erişememe sorunları ile yüzleşen çocukların pandemi sürecinin sonunda aşırı yoksullukla mücadele edeceği öngörülmektedir.

Yaşam Seyri Teorisi ile paralel şekilde; ebeveynlere doğrudan, çocuklara ve ergenlere ise dolaylı şekilde etkisi olan hane ekonomisinin tersine dönmesi durumu, bireylerin fiziksel, zihinsel ve eğitimsel çıktılarını olumsuz şekilde etkilemektedir (Gilligan vd, 2018). Çünkü bu süreçte anne babalar, çocuklarına destek olmak için faydalandıkları kendi psikolojik sağlıklarını kaybetmektedirler (Benner ve Mistry, 2020). Bunun sonucunda da çocuklarına daha ilgisiz davranmakta ve çocuklarıyla sert iletişim kurmaktadır. Her ne kadar stres ve gerginlikle yüzleşilse de, yakın aile ilişkilerinin sosyotarihsel olayların olumsuz etkilerini azaltıcı rol oynayabileceği belirtilmektedir (Macmillan ve Copher, 2005). Evde kalma sürecinde bazı çocuklar, kendi içsel dünyalarını ve hobilerini keşfetme fırsatı ve kendi öğrenme hızında ilerleme imkanı yakalamıştır. Özellikle küçük yaştaki çocuklar, aileleri ile daha fazla vakit geçirme imkanı bulmuştur. Çinli ergenler; Covid-19 pandemisine karşı iyimser bir bakış açısının, onları kaygıdan ve depresyondan uzaklaştırdığını açıklamışlardır (Dvorsky, Breaux & Becker, 2020). Evde kalmaktan mutluluk duyan Amerikalı ergenlerin de daha az kaygı ve depresif semptoma sahip oldukları saptanmıştır (Oosterhoff, Palmer, Wilson & Shook, 2020). Türkiye’de ise durum iç açıcı gözükmemektedir. Konuyla ilgili 663 öğrenci ile yürütülen bir araştırmaya göre, pandemi sürecinde öğrencilerin yarısından fazlası aileleriyle evde sorunlar yaşamaktadır (Karataş, 2020). Çocukların ve ergenlerin pandemi kaynaklı yaşadıkları sosyalleşme sınırlılıkları (Yektaş, 2020) göz önüne alındığında, normalleşme sürecinde yapılan en önemli vurgulardan biri de, çocukların sosyal çevreleri ile girdikleri etkileşimin artırılması olmalıdır. Bu bağlamda, ebeveynlerin çocukları ile olumlu ilişkiler kurması ve akranlarıyla daha uzun süre etkileşimde bulunabilecekleri ortamların yaratılması önemli görülmektedir.

Sosyal ve Ekonomik Tabakalaşma

İrk, etnik köken, gelir düzeyi gibi etmenler gözetildiğinde bazı gruplar avantajlı konumdayken, hali hazırda marjinalleştirilmiş ve önemli stres etmenlerine sahip olan çocuklar için pandemi gibi sosyotarihsel olayların yıkıcı bir etkisi olmaktadır (Yıldız ve Vural, 2020). Pieh ve diğerlerine göre (2020), Covid-19 pandemisinin tabakalaşma etkisi, ölüm oranlarının ve işsizlik oranlarının artışında kendisini göstermektedir. Ayrıca ırka ve ekonomik duruma bağlı olarak bireyler arası eğitimsel uçurumu da arttırmıştır. Her türlü kaynağa ulaşabilen çocuklara oranla düşük gelirli ve olanakları kısıtlı olan çocuklar, pandemiden eğitimsel ve psikolojik anlamda daha çok etkilenmiştir (Singh, 2021). Avusturya’da yürütülen bir araştırmada 4 haftalık eve kapanma sonucu oluşan stres, kaygı bozukluğu ve uykusuzluk durumlarına en çok maruz kalanların çocuklar, kadınlar ve işsiz olan bireyler olduğu ifade edilmiştir (Pieh, Budimir & Probst, 2020). Bu bağlamda bireyin yaşı, iş durumu ve cinsiyeti pandemiden ne kadar olumsuz etkilenileceğini belirleyen öncelikli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Alınan politika kararları ve pandemi ile baş etme stratejileri açısından çocuklara, kadınlara ve iş sahibi olmayanlara destek verilmesi önemli görülmektedir.

Gelişmemiş ülkelerde toplumsal kültür, kız çocuklarını okuldan uzak tutma üzerine yapılmıştır. Baird ve diğerlerine (2020) göre; ev işleri, erken evlilik gibi sebeplerden ötürü eğitime erişemeyen kız çocuklarının pandemi sürecinde okulların kapatılmasının ardından gelişimleri önemli derecede sekteye uğramıştır. Burada, çocukların etkilenme düzeylerinin cinsiyete ve aile bireylerinin ekonomik durumuna yönelik belirlendiği görülmektedir. Gelir düzeyi düşük olan çocukların dolaylı şekilde sosyal çevreleri ile etkileşimde bulunmayı sağlayan teknolojik araçlara ulaşma imkanı olmamıştır (Petretto, Masala & Masala, 2020). Bangladeş’te yürütülen bir araştırmada 13-14 yaşlarındaki 2059 kız öğrenci ile Covid-19 pandemisinin ilk görüldüğü zaman diliminde ve 2 ay sonrasında görüşmeler yapılmış, özellikle pandeminin ekonomik etkileri hakkında bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre; sağlıklı besine (protein vb.) ulaşma oranı %59’luk bir düşüş yaşamıştır. Ayrıca katılımcıların %84’ü okulların kapalı olduğu süreçte evde kendi kendilerine kitaplarından ders çalıştığı, yalnızca %9’unun internet ve televizyon gibi medya araçlarından faydalanabildiği saptanmıştır. Son olarak, pandemi ile birlikte çocukların rolünün de değiştiği ifade edilmiştir. Buna göre; katılımcıların %94’ü pandemiden önce çalıştıkları süreyi artık derslere

ayıramadıklarını, bunun yerine ev işlerine yardım ettiklerini ve çocuk bakımı gibi rolleri üstlendiklerini belirtmişlerdir (Baird, Seager, Sabarwal, Guglielmi & Sultan, 2020).

2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizde, Avustralya gibi ülkeler ekonomik iyileşme paketi politikası (nakit ödemeler vb.) ile dezavantajlı ailelerin en az hasarla süreci atlatalmalarına destek olmuştur (Benner ve Mistry, 2020). Bu açıdan değerlendirildiğinde, yaşanan felaketlerde ve salgınlarda toplumun hassas kesiminin desteklenmesinin, hem kısa vadede hem de uzun vadede olumlu sonuç vereceği söylenebilir. Pandemi ve benzer felaketlere yönelik alınan tedbirlere örnek olarak; Amerika'da yaşanacak her türlü felakete hazır olmak adına Federal Acil Durum Yönetimi Kuruluşu ve Eğitim Bakanlığı ortaklığında bir müdahale programı oluşturulması ve uygulanması verilebilir (Peek vd, 2018). Programın amacı, ergenlerin herhangi bir felakete yönelik hazırlıklı olmalarını sağlamak ve felaket sürecindeki tepkilerini yönetme becerisi kazandırmaktır. Genel olarak ergenlerin psikolojik sağlamlıklarını artırma amacı güden bu programın örnekleri çoğaltılabilir. Eğitimcilerin ve psikologların ortak bir programda buluşup, bu tür felaketlerden olumsuz etkilenen çocuklara psikolojik, bilişsel ve sosyal destek vermeleri sağlanabilir. Buna ek olarak, sosyal adaletin bir gereği olarak çocukların sesinin çıkmasını sağlamak ve onların hikayelerini dinlemek için toplumun her türlü kurumu (bakanlık, dernekler, sosyal medya kanalları vb.) öncü olmalıdır.

Okulların kapatılmasının ülkelere ekonomik boyuttaki etkilerinin yine çocukların eğitimden fayda sağlama oranları ile açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Hanushek ve Woessmann'ın (2020) raporuna göre her bir okul yılı, bireyin yetişkinlik döneminde kazandığı gelirdeki yaklaşık %10'luk artışa denk gelmektedir. Bu bağlamda okulda öğrenilen beceriler ile kazanılan gelir birbirine bağlı iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani öğrencilerin özellikle bilişsel ve sosyal becerileri, uzun vadedeki ekonomik gelişmenin öncülü olmaktadır. Okulların kapatılması da bu açıdan beceri kayıpları olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu kayıp oranlarında ekonomik refah durumuna yönelik ülkeler arası farklılıklar gözlenmiştir. Örneğin bir yıllık bir öğrenme kaybı Singapur'da %16.7'lik bir beceri kaybına yol açarken Amerika gibi ekonomik refahı yüksek bir ülkede beceri kaybı oranı %9 olmaktadır (Hanushek ve Woessmann, 2020). Bu bağlamda incelendiğinde; gelişmekte olan ülkelerde okulların kapatılması kayıpların daha derinleşmesine yol açmaktadır.

Covid-19 virüsünün ilk olarak Çin'de görülmesiyle birlikte hastalık ırksallaştırılmış ve bunun sonucunda da doğrudan veya dolaylı şekilde ayrımcılığa maruz kalan Çinli çocukların iyi oluş halleri olumsuz şekilde etkilenmiştir (Benner ve Mistry, 2020). Bu bağlamda dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan Asyalı çocukların ve ergenlerin bu durumdan nasıl etkilendiklerinin ve neler deneyimlediklerinin araştırılması önemli görülmektedir. Covid-19 pandemisiyle başlayan ayrımcılığa doğrudan veya dolaylı şekilde maruz kalan birçok çocuğun rapor edildiği bir araştırmada, Çinli ailelerin çevrelerinde Çin kültürüne ve Çinlilere nefret duyan bir tutumun var olduğunu hissettikleri ve bu ailelerin 10 ile 18 yaş aralığındaki çocuklarının da aksiyete ve depresyon gibi zihinsel sağlıklarını tehdit edecek semptomlar gösterdikleri saptanmıştır (Cheah vd, 2020). Ayrıca Fransa'da yürütülen bir araştırmada Fransızların, ülkelerinde yaşayan Çinli vatandaşlara yönelik ayrımcı/dışlayıcı tutumlar gösterdikleri saptanmıştır. Örneğin 33 yaşında Fransa'da doktora öğrencisi olan bir Çinli katılımcının, küçük çocukların (3-10 yaş) kendisiyle ilgili 'virüs taşıyor olabildiği, kendisinden uzak durulması gerektiği' gibi söylemleriyle karşılaştığını ifade etmesi dikkat çekici olmaktadır (Wang vd, 2020). Kipgen (2020)'e göre, yıllardır kendi içinde ırkçı tutum sergileyen Amerika ve ekonomik tabakalaşmanın yoğun olarak gözleendiği Hindistan gibi ülkelerin Covid-19 pandemisi nedeniyle Çinlilere karşı olumsuz bir tutum sergilemeleri beklendik bir durum olmaktadır. Asıl tehlikeli olan pandemi bittikten sonraki süreçte, bu durumun sistematik şekilde devam etmesidir (Benner ve Mistry, 2020).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Geçtiğimiz 30 yıldan bu yana yaşanan ekonomik ve teknolojik gelişmelerle ülkeler, küreselleşme sürecine girmiştir. Bu sürecin sonucu olarak ülkeler artık kendilerinden uzakta olan bir ülkede yaşanan herhangi bir olaydan veya felaketten etkilenenmektedir (Erdoğan, 1999). Hal böyleyken pandemi gibi küresel bir kriz durumunda tüm ülkeler, ekonomik ve sosyal anlamda büyük ölçüde etkilenmiş ve özellikle eğitimin ayakta kalması amacıyla ellerindeki teknolojiye sarılmışlardır. Bu bağlamda, hem ülkelerin kendi içindeki hem de birbirleri arasındaki eğitim açığı büyüme yaşamıştır. Okullar bugün açılıp pandemi öncesi sürece dönüle bile, yaşanan öğrenme kayıplarından dolayı bütün ülkelerin ekonomilerinin uzun vadede olumsuz şekilde etkileneceği öngörülmektedir (Hanushek ve Woessmann, 2020). Okulların kapanmasıyla evlerine dönen öğrenciler büyük bir tehditle karşı karşıya kalmışlardır. Bu süreçte, ne okullar teknoloji kullanımında yetkinliğe ne de ebeveynler eğitimi rolü üstlenecek kadar uzmanlığa sahiptir (Karataş, 2020). Bu durumdan en çok etkilenenler de toplumun dezavantajlı kesimi olmuştur.

Teknolojik alt yapının tüm öğrencilerin eğitime erişebileceği düzeyde oluşturulması, eğitim içeriklerinin ebeveynlerin veya bakım verenlerin evde uygulayacağı şekilde hazırlanması ve öğrenme çıktılarına izleme ve değerlendirme sisteminin süreklilik sağlayacak şekilde geliştirilmesi, uzaktan eğitimin etkililiği konusunda önemli stratejiler olmaktadır (Can, 2020). Okul öncesi dönemdeki çocukların gelişimsel yörüngelerindeki pandemi kaynaklı sapmalar düşünüldüğünde, sosyal ortamlardan mahrum kalmalarını azami düzeyde engellemek adına televizyon, tablet, internet gibi teknolojik ihtiyaçları karşılanmalıdır. Büyük kademelerde teknoloji kullanımı becerileri varken, okul öncesi dönemdeki çocukların özellikle aile büyükleri tarafından bakılanların teknoloji tabanlı eğitime erişim noktasında eksiklikleri göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, eğitime erişememe noktasında en çok etkilenen gruplardan biri de okul öncesi dönemdeki çocuklar olmaktadır. Söz konusu çocukların, uygun tedbirler ışığında ve uygun mevsimsel şartlar altında, açık alanlarda eğitime devam etmesi sağlanabilir. Okulları bu kapsamda beton binalar olarak değil, sosyal eşitliği sağlayan yapılar olarak görmek yerinde olacaktır.

Doğal afetler ve sosyotarihsel olaylar, çocuklarda ve ergenlerde yaş düzeyine bağlı olarak farklı davranışsal sonuçlar doğurabilmektedir. Bu bağlamda okul öncesi dönemdeki çocuklarda korku, güvensizlik ve şaşkınlık halleri görülürken, ilkökul çağındaki çocuklarda arkadaşlarından ayrı kalma sonucu depresif belirtiler ve ebeveynlere itaatsizlik ya da aşırı bağlanma gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Ergenlerde ise yaşanan geniş çaplı tarihsel olayların ardından uzun vadede madde kullanımında ve suç oranlarında artış gözlenmektedir (Karabulut ve Bekler, 2019). Yaşam Seyri Teorisi'nin yaşa bağlı etkileri düşünüldüğünde, pandeminin özellikle 8. ve 12. kademede eğitim gören öğrencilerde etkileri daha net görünmektedir. 12. kademede bir öğrenci için beklenmedik bir salgın olayı karşısında duyduğu kaygılar, ulusal sınav stresi ve uzaktan eğitimde yaşanan öğrenme kayıpları neticesinde bir üst eğitim kademesine geçiş daha zor olmaktadır. Bundan dolayı, pandeminin hayatının dönüm noktasında olan bir bireye daha fazla zarar vereceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Okullar bu bağlamda, bireyleri kalıplaştıran değil, özgürleştiren kurumlar olarak devam etmeli ve test notlarıyla değerlendirmek yerine ırkçılık, tabakalaşma gibi olguların hipnozundan çıkıp dünya vatandaşı olma noktasında kazanımları ön plana almalıdır.

Öğrenme kayıplarının giderilmesi bağlamında; okullar açıldığında öğrenciler, 2019'daki şartlara sahip okullara dönmemelidirler (Hanushek ve Woessmann, 2020). Okulların geliştirilmesi ve eski eğitim sisteminin telafi edici boyutta zenginleştirilmesi gerekmektedir. Çocukların açığını kapama noktasında özellikle gelişmekte olan ülkelerde öğretmenlerin etkililiğini arttıracak önlemler alınmalıdır. Örneğin, Türkiye'de eğitim fakültesi mezunu bireylerin destek öğretmen olarak istihdam edilmesi, hem potansiyel iş gücünü etkin kılıp hem de öğrencilerin öğrenme açıklarını kapatma sürecini hızlandırabilir.

Bunun yanında hali hazırda performansları farklı olan öğrencilerin arasındaki uçurumun artmasına yönelik okula dönüşte geleneksel eğitim anlayışından vazgeçilip daha bireyselleştirilmiş bir program uygulanabilir. Teknolojik öğrenme araçlarının da etkin kullanımı ile öğrenciler geri kaldıkları konuları tamamlayana kadar çalışmalarını teşvik edilebilir. Bu bağlamda eğitimde dijitalleşme konusunda öğretmenler alacakları lisans eğitimi ve hizmet içi eğitimlerle desteklenip içerik çalışmaları ve öğrenci değerlendirme çalışmaları yapılabilir (König vd, 2020). Okullar aileler ve çocuklar için danışmanlık programı oluşturabilir. Anksiyete ve depresyon belirtisi gösteren çocukların ve ebeveynlerin tespiti ve takibi bağlamında ev desteği verilebilir. Hareket kısıtlılığı, iş kaybı, sosyalliğin azalması, Covid-19'a bağlı tanıdık kişilerin ölümü gibi durumların doğuracağı depresyon ve davranış bozukluklarının önüne geçme bağlamında bir müdahale programı oluşturulabileceği araştırmacılar tarafından belirtilmektedir (Baird vd, 2020). Ayrıca oluşturulan danışmanlık programı sayesinde özellikle dezavantajlı öğrencilere materyal desteği sunulup öğrenme süreçlerini izleme olanağı da yaratılabilir.

Her birey psikolojik sağlamlığını günlük yaşam düzeninden alır. Aile bireyleri, arkadaşları, okulları ve içinde yaşanılan toplum gibi birbirine bağlı sistemler; çocukların uyum sağlama, problem çözme ve özdüzenleme becerilerini geliştirmektedir. Pandemi gibi yaşanan ani değişiklikler sonucunda çocukların bu kazanımlarının da dolaylı olarak sekteye uğradığı düşünülmektedir. Yapılan araştırmalar; ailelerin kendi zihinsel ve ruhsal sağlıklarını koruyabilme durumlarının, çocukları pandeminin uzun vadedeki olumsuz etkilerinden koruyacağını göstermektedir (Glynn, Davis, Luby, Baram & Sandman, 2021; Yalçın, Dai ve Erkoç, 2020). Bu süreçte çocukların duygu ve düşüncelerini ebeveynleri veya akranlarıyla paylaşmasını destekleme ve yaptıklarından dolayı suçlamak yerine olumlu davranışlarını onaylama gibi yaklaşımlar çocuklar için duygularını düzenleme anlamında kazançlı olacaktır. Ek olarak küçük çocukların ergenlere oranla fiziksel yakınlığa daha çok ihtiyaç duyması, özel gereksinimli çocukların günlük rutinlerinin bozulmasından rahatsızlık duyması gibi pedagojik bilgilerin yetişkinler tarafından farkında olunması süreci olumlu atlatma açısından çok önemli görülmektedir (Erol, 2020). Bu bağlamda çocukları bilgilendirirken çocuğun yaşını ve gelişimsel özelliklerini baz alarak bilgilendirme kapsamının ve şeklinin ayarlanması gerekmektedir. Tüm bunlara ek olarak, ebeveynlerin bakım sorumlulukları artmıştır. Sürekli hastalıktan korkma hali ve panik duygusu çocukları ile olan iletişimleri olumsuz etkilemektedir (Öztürk, Yılmaz, Erbil ve Hazer, 2020). Bilgi kirliliğini önleyip ailelerin doğru bilgilere ulaşması (sağlık tedbirleri vb.) ve aile içi birlik ve beraberliğin geliştirilmesi sonucu ebeveynlerin duyduğu güven çocuğa da yansıtacaktır. Her türlü duygunun veya bilginin paylaşılması için aile içinde iletişim ağlarının kuvvetlendirilmesi gerekir. Umutsuzluk ve geleceğe dair belirsizlikler gibi stres faktörlerini en aza indirmek için umutlu, planlı ve esnek bir tutum içinde olunmalıdır.

Yıldız ve Vural'ın ifadesine göre (2020), yoksul ailelerin eğitime ulaşamamaları bir yana, EBA TV ile öğretmen-öğrenci etkileşiminin olmadığı, öğrencilerin öğrenme çıktılarının öğretmen tarafından gözlemlenemediği ve bireysel farklılıkların gözetilemediği bir ortamda eğitim-öğretim devam etmektedir. Bu noktada teknolojinin eğitimde var olan eşitsizliği daha da derinleştirdiği söylenebilir mi? Aslında burada üzerinde durulması gereken durum teknolojinin faydalı veya zararlı olması değil nasıl kullanılması gerektiğidir. Bu sorun da alınan rasyonel ve kapsayıcı politik kararlarla ve toplumsal mücadele ile aşılabilecek bir durumdur.

Bu araştırmada göze çarpan bir diğer önemli nokta, pandemi sürecinde sosyal mesafe, sokağa çıkma kısıtlamaları, okulların kapatılması gibi uygulamalarla yaşam düzenleri ciddi şekilde bozulan çocukların ve ergenlerin ne hissettiklerine ve neler yaşadıklarına yeterince önem verilmemesidir (Petretto, 2020). Buna yönelik pandemi sonrası iyileşme sürecinde en başta gençlere odaklanılmalıdır. Politika yapıcılar, bilim insanları ve eğitimciler tarafından pandemi sırasında ve sonrasında alınan/alınacak her uygulama kararında öncelikli olarak çocukları koruma ve ihtiyaçlarını gözetme vurgusu yapılmalıdır.

Covid-19 pandemisinin küresel etkisi önümüzdeki birkaç yıl daha sürecek gibi görünmektedir. Pandeminin kısa ve uzun vadedeki etkileri araştırmacılar tarafından farklı bakış açıları ele alınarak değerlendirilmektedir. Yaşam Seyri Teorisi'nin ilkeleri, pandeminin etkilerinden koruyan veya etkilerini büyüten faktörlerin yanı sıra bireyler için hangi gelişimsel dilime denk geldiği ve gelişimsel yörüngeleri nasıl şekillendirdiğine de odaklanmayı sağlamaktadır. Pandeminin uzun vadedeki etkilerini saptayacak boylamsal araştırmaların ihtiyacına vurgu yapan teori, gelişim uzmanlarına pandeminin çocuklar ve ergenler üzerindeki sonuçları hakkında pratik bilgiler ve politik fikirler üretme olanağı sunmaktadır.

Kaynakça

- Ahioglu-Lindberg, N. E. (2012). Çocuk Yetiştirme Açısından Türkiye'de Çocukluğun Tarihi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (31), 41-52.
- Alisinanoğlu, F., Karabulut, R. & Türksoy, E. (2020). Pandemi sürecinde çocukluk dönemi korkularına yönelik aile görüşleri. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*. 6(14), 547-568.
- Baird, S., Seager, J., Sabarwal, S., Guglielmi, S., & Sultan, M. (2020). *Adolescence in the time of covid-19: Evidence from Bangladesh*. Policy Brief. Gender and Adolescence: Global Evidence; South Asia Gender Innovation Lab. World Bank, Washington, D.C.
- Benner, A. D., & Mistry, R. S. (2020). Child development during the COVID-19 pandemic through a life course theory lens. *Child Development Perspectives*, 14(4), 236-243.
- Buchmann, M. & Steinhoff, A. (2017). Social inequality, life course transitions, and adolescent development: Introduction to the special issue. *J. Youth Adolescence*. 46, 2083-2090.
- Bulut, S. (2009). Depremden sonra çocuklarda görülen travma sonrası stres tepkilerinin yaş ve cinsiyetler açısından karşılaştırılması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 4(3), 43-51.
- Campbell, A. M. (2020). An increasing risk of family violence during the Covid-19 pandemic: Strengthening community collaborations to save lives. *Forensic Science International: Reports*, 2, 100089.
- Can, E. (2020). Coronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye'de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*. 6(2), 11-53.
- Cheah, C. S. L., Wang, C., Ren, H., Zong, X., Cho, H. S. & Xue, X. (2020). Covid-19 racism and mental health in Chinese American families. *Pediatrics*. <https://doi.org/10.1542/peds.2020-021816>
- Cluver, L., Lachman, J. M., Sherr, L., Wessels, I., Krug, E., Rakotomalala, S. & McDonald, K. (2020). Parenting in a time of Covid-19. *Lancet*. 395(10231).
- Courtney, D., Watson, P., Battaglia, M., Mulsant, B. H., & Szatmari, P. (2020). Covid-19 impacts on child and youth anxiety and depression: challenges and opportunities. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 65(10), 688-691.
- Çalışkan, Y. (2020). Covid-19 pandemisi ve karantina sürecinde çocuk ruh sağlığı. *Medical Research Reports*. 3(Özel Sayı), 149-154.
- de Miranda, D. M., da Silva Athanasio, B., de Sena Oliveira, A. C., & Silva, A. C. S. (2020). How is Covid-19 pandemic impacting mental health of children and adolescents?. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 101845.
- Dvorsky M., Breaux, R. & Becker, S. P. (2020). Finding ordinary magic in extraordinary times: Child and adolescent resilience during the Covid-19 pandemic. *European Child and Adolescent Psychiatry*. 1-3.
- Dünya Sağlık Örgütü. (2020). Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public. World Health Organization. Coronavirus disease 2019. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public>. 2 Ağustos 2020 tarihinde ulaşıldı.
- Elder, Jr. G., H. (1998). The life course as developmental theory. *Child Development*. 69(1), 1-12.
- Elder, Jr. G., H. (1994). Time, human agency and social change: Perspectives on the life course. *Social Psychology Quarterly*. 57(1), 4-15.
- Erdoğan, İ. (1999). Depremden sonra eğitim de eskisi gibi olmamalı. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*. 63, 1-3.
- Erol, R. (2020). Covid 19 enfeksiyonunun çocuklar üzerindeki psikososyal etkileri. *Yüksek İhtisas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 1, 109-114.
- Gilligan, M., Karraker, A. & Jasper, A. (2018). Linked lives and cumulative inequality: A multigenerational family life course framework. *J. Fam Theory Rev*. 10(1). 111-125.
- Glynn, L. M., Davis, E. P., Luby, J. L., Baram, T. Z., & Sandman, C. A. (2021). A predictable home environment may protect child mental health during the Covid-19 pandemic. *Neurobiology of Stress*. <https://doi.org/10.1016/j.ynstr.2020.100291>
- Hanushek, E. A., & Woessmann, L. (2020). *The economic impacts of learning losses*. OECD Education Working Papers No. 225.
- Humphreys, K. L., Myint, M. T., & Zeanah, C. H. (2020). Increased risk for family violence during the COVID-19 pandemic. *Pediatrics*, 146(1).
- Isumi, A., Doi, S., Yamaoka, Y., Takahashi, K. & Fujiwara, T. (2020). Do suicide rates in children and adolescents change during school closure in Japan? The acute effect of the first wave of Covid-19 pandemic on child and adolescent mental health. *Child Abuse & Neglect*. 110, 1-5.
- Jones, T. M., Nurius, P., Song, C., & Fleming, C. M. (2018). Modeling life course pathways from adverse childhood experiences to adult mental health. *Child abuse & neglect*, 80, 32-40.

- Karabulut, D. & Bekler, T. (2019). Doğal afetlerin çocuklar ve ergenler üzerindeki etkileri. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*. 5(2), 368-376.
- Karataş, Z. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinin LGS ve YKS sınavına hazırlık sürecinde olan çocuk ve ergenlerin psikolojilerine yansımalarının incelenmesi. Gençdoğan, B. (Ed.). *Pandemi Döneminde Çocuk ve Ergen Psikolojisi*. 1. Baskı. Türkiye Klinikleri. 54-74.
- Kırkpınar, P. (2009). 12 Eylül askeri darbesinin gençliğin üzerindeki etkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- King, S., Dancause, K., Turcotte-Tremblay, A. M., Veru, F., & Laplante, D. P. (2012). Using natural disasters to study the effects of prenatal maternal stress on child health and development. *Birth Defects Research Part C: Embryo Today: Reviews*, 96(4), 273-288.
- Kipgen, N. (2020). Covid-19 pandemic and racism in the United States and India. *Econ Political Wkly*, 55(23), 21-26.
- König, J., Jäger-Biela, D. & Glutsch, N. (2020). Adapting to online teaching during Covid-19 school closure: teacher education and teacher competence effects among early career teachers in Germany. *European Journal of Teacher Education*. 43(4), 608-622.
- Macmillan, R., & Copher, R. (2005). Families in the Life Course: Interdependency of roles, role configurations, and pathways. *Journal of Marriage and Family*. 67(4), 858-879.
- Masonbrink, A. R. & Hurley, E. (2020). Advocating for children during Covid-19 school closures. *Pediatrics*. 146. <https://doi.org/10.1542/peds.2020-1440>
- Oosterhoff, B., Palmer, C. A., Wilson, J. & Shook, N. (2020). Adolescents' motivations to engage in social distancing during Covid-19 Pandemic: Associations with mental and social health. *J Adolesc Health*. 67(2). 179-185.
- Öztürk, M. S., Yılmaz, N., Erbil, D. D. & Hazer, O. (2020). Covid-19 pandemi döneminde hane halkındaki çatışma ve birlik beraberlik durumunun incelenmesi. *Turkish Studies*. 15(4), 295-314. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44424>
- Patrick, S. W., Henkhaus, L. E., Zickafoose, J. S., Lovell, K., Halvorson, A., Loch, S. & Davis, M. M. (2020). Well-being of parents and children during the Covid-19 pandemic: A national survey. *Pediatrics*, 146(4).
- Peek, L., Abramson, D. M., Cox, R. S., Fothergill, A. & Tobin, J. (2018). Children and Disasters. H. Rodriguez vd. (Eds.). *Handbook of disaster research*. 243-257.
- Pembecioğlu, N. (2020). Covid-19 - Medya okuryazarlığı ve çocuklar üzerindeki etkileri. *Çocuk ve Medeniyet*. 5(9), 73-112.
- Petretto, D., Masala, I. & Masala, C. (2020). School closure and children in the outbreak of Covid-19. *Clinical Practice & Epidemiology in Mental Health*. 16, 189-191.
- Pieh, C., Budimir, S. & Probst, T. (2020). The effect of age, gender, income, work and physical activity on mental health during coronavirus disease (Covid-19) lockdown in Austria. *Journal of Psychosomatic Research*.
- Rundle, A. G., Park, Y., Herbstman, J. B., Kinsey, E. W., & Wang, Y. C. (2020). Covid-19-related school closings and risk of weight gain among children. *Obesity*, 28(6), 1008-1009.
- Setterstes Jr. R. A., Bernardi, L., Harkönen, J. (2020). Understanding the effects of Covid-19 through a life course lens. *Advances in Life Course Research*. 45. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2020.100360>
- Sher, L. & Peters, J. (2020). The impact of the Covid-19 pandemic on suicide rates. *QJM: An International Journal of Medicine*. 113(19), 707-712.
- Singh, E. S. J. (2021). The Impact of Covid 19 on Children. *Saudi J Nurs Health Care*, 4(1), 1-3.
- Şahbudak, B. & Emiroğlu, N. İ. (2020). Çocuk ve ergende Covid-19 salgını ve duygu durum bozuklukları birlikteliği. *Turk J. Child Adolesc Ment Health*. 27(2), 59-63.
- Tarkoçin, S., Alagöz, N. & Boğa, E. (2020). Okul öncesi dönem çocuklarının pandemi sürecinde (Covid-19) davranış değişiklikleri ve farkındalık düzeylerinin anne görüşlerine başvurularak incelenmesi. *Turkish Studies*. 15(6), 1017-1036.
- Usher, K., Bhullar, N., Durkin, J., Gyamfi, N., & Jackson, D. (2020). Family violence and Covid-19: Increased vulnerability and reduced options for support. *International Journal of Mental Health Nursing*. 29, 549-552.
- Uzun, H., Karaca, N. H., & Metin, Ş. (2021). Assessment of parent-child relationship in Covid-19 pandemic. *Children and Youth Services Review*, 120, 105748.
- Wagner, K. D. (2020). Addressing the experience of children and adolescents during the Covid-19 pandemic. *The Journal of clinical psychiatry*, 81(3).
- Wang, S., Chen, X., Li, Y., Luu, C., Yan, R. & Madrisotti, F. (2020). 'I'm more afraid of racism than of the virüs!': racism awareness and resistance among Chinese migrants and their descendants in France during the Covid-19 pandemic. *European Societies*.

- Xue, J., Chen, J., Chen, C., Hu, R., & Zhu, T. (2020). The hidden pandemic of family violence during Covid-19: Unsupervised learning of tweets. *Journal of medical Internet research*, 22(11).
- Yalçın, H., Dai, H. & Erkoç, E. (2020). Ebeveynlerin virüs salgınına ilişkin duygu durumları ve çocuklara etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 7(9), 128-142.
- Yektaş, Ç. (2020). Ergenlerde pandeminin ruhsal etkileri. Ercan E. S., Yektaş, Ç., Tufan, A. E. & Bilaç, O. (Eds.). *Covid-19 Pandemisi ve Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı*. 1. Baskı. Türkiye Klinikleri. 13-18.
- Yıldız, A. & Vural, Y. A. (2020). Covid-19 pandemisi ve derinleşen eğitim eşitsizlikleri. Türk Tabipler Birliği. Covid 19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6/covid19-rapor_6_Part64.pdf. 18 Ağustos 2020 tarihinde ulaşıldı.
- Yoshikawa, H., Wuermli, A. J., Britto, P. R., Leckman, J. F., Lye, S. J. & Stein, A. (2020). Effects of the global pandemic on early childhood development: Short- and long-term risks and mitigating program and policy actions. *The Journal of Pediatrics*. 223, 188-193.